

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ ЛЕКСИЧНО ОКАЗІОНАЛЬНИХ ПРИСЛІВНИКІВ З КОНОТАТИВНИМ УВИРАЗНЕННЯМ У ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядаються складні лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, аналізується їх семантичний потенціал.

Ключові слова: складні лексично okazіональні прислівники, конотація, семантика, художня література.

У сучасному мовознавстві складні лексично okazіональні прислівники досліджувалися такими вченими: Г. Вокальчук, С. Єрмоленко, Ж. Колоїз, Т. Ніколашиною, Л. Струганець та іншими. На думку Л. Мацько, під конотативним значенням слів треба вбачати «додаткові компоненти значення лексеми, які надають їй «індивідуальності» [3: 179], яких складні лексично okazіональні прислівники, де новою є і форма, і зміст слова, набувають у художній літературі.

Метою нашої статті є аналіз складних лексично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням у художній літературі.

Ураховуючи специфіку вживання у художній літературі складних лексично okazіональних прислівників з конотативним увиразненням за мотивованими основами, класифікували їх у такі категорійно-семантичні типи:

1. Лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з рослинним світом. У текстах художніх творів активно уживаються складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників, де одна з основ має вказівку на рослинний світ (**білокоро, буйноквітно, високотополно, різнолисто, тонкостебло**). У таких прислівниках, похідних від складних прикметників, оцінка розкривається за допомогою асоціацій до даної лексеми, наприклад: ... *осокори срібляться білокоро всміхаються дню і пісок золотиться на пониззі збігає в ріку тут замислився геній над плесом відвічним* (В. Старченко). У зазначених поетичних рядках оцінно-конотативний прислівник способу дії *білокоро*, де перша *біло-* та друга *-коро* частини слова спонукають до асоціативних реакцій, через які образно виражений адвербіатив у контекстній ситуації разом з позитивно вираженим емотивним поширювачем "*всміхаються*", набувши меліоративного відтінку, передає такі значеннєві можливості: "весело, радісно та світло".

2. Лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з тваринним світом. Такі складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників (**білозмійно, білоперо, легкокрило, орлоко, прудокрило, сизокрило** тощо), створюють яскравий образний фрагмент картини світу. Так, наприклад, у поетичному уривку оцінно-конотативний прислівник способу дії **прудокрило**, де перша *прудко-* і друга — *крило* частини є семантичними експлікаторами

образного оцінно-конотативного адвербіатива, який через асоціативну зміщеність у контекстній ситуації функціонує як позитивно виражене слово, яке набуває таких ракурсів звучання: “стрімко”, “швидко”.

3. Лексично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з природними явищами, небесними тілами, матеріалами, речовинами, часом, предметами тощо. Активно у художніх текстах уживаються складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників та іменників (*весноводо, верховійно, вогневійно, водоспадно, громогласно, двоскрипково, древньохрамно, зернооко, ліхтарносрібно, медоточиво, повноводо, повнодуго, повнозерно, рахманносвітанно, сонцевалом, сонцеоко, сонцетіло, столунно, стосвічно, стострунно, стопудово, хмаротяжко, шляхонебо* тощо), які у контексті набувають експресивної емоційності.

Складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників, сприймаються як позитивнооцінні або негативнооцінні, наприклад: *Візьміть серце — наче і обвулене — У подільську сповийте рілля... Завесніс — стокрило, столунно* (І.Прокоф'єв). Поетичний оцінно-конотативний предикативний прислівник *столунно* через асоціативне зміщення у контекстній ситуації, де вживається з препозиційним семантично близьким поширювачем “*стокрило*”, передає градації та набуває меліоративного відтінку значення: “поліфонічно”. *Мружиться ще обрій сонцеоко. Спалахи далеких блискавиць. Славно заблукати ненароком В світі скирт, озер, ялиць, лислиць...* (В. Гуменюк). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *сонцеоко*, де перша частина *сонце-* асоціюється з світлом, теплом, що випромінює це небесне світило, а друга *-око* — з органом зору, за допомогою якого можна розгледіти оточуючий світ, у контекстній ситуації набуває меліоративного відтінку, вказуючи на те, як “яскраво, лагідно та ніжно, даруючи останні відблиски сонця” виявляє себе природа. *Нам було сонцетіло... Що було — відгуло... Відболіло, згоріло, В спляд все відійшло* (М. Пивовар). Оцінно-конотативний предикативний прислівник *сонцетіло*, в якому перша *сонце-* і друга *-тіло* частини слова спонукають до асоціацій, у контексті набуває меліоративного відтінку, аргументуючи про те, як “гаряче, чуттєво” було комусь. *Дивись: бегонія прозора тонкі вітрильця розгортає і зернооко розглядає вікном обрамлену картину високосніжної зими* (П. Перебийніс). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *зернооко*, в якому перша частина *зерно-* асоціюється з зернинкою, яка має невелику вагу та об'єм, а друга — *око* — з органом зору, за допомогою якого можна розгледіти, побачити навколишній світ, у контекстній ситуації набуває меліоративного звучання, аргументуючи про те, що “уважно, зацікавлено та ретельно” розглядається картина природи.

4. Лексично оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мають зв'язок з кольорами, назвами фарб, каменів, металів тощо. Складні оцінно-конотативні прислівники, похідні від складних прикметників (*багрянолисто, білобоко, білооко, білопінно, золотоносо, малиновоголово, багатоцвітно, синьосливо, срібnodзвонно, срібносніжно, червонобоко, червоносоко, чорноброво, чорнорото, чорнотронно* тощо) у контекстних ситуаціях набувають образного увиразнення.

Фактичний матеріал свідчить, що оцінно-конотативні прислівники в прозових та ліричних уривках, набувають різноманітних відтінків значень. Так, оцінно-конотативне значення слова розкривається завдяки асоціаціям чи зверненню до дериваційної бази слова, в якому яскраво виражене оцінне значення, наприклад: *Переплелася на баитані*

гудина, **Червоносоко спіють кавуни**. В селі моїм весілля ще не гуляло, Але уже намічені вони (М. Братан). Поетичний оцінно-конотативний прислівник способу дії **червоносоко** через те, що перша частина **червоно-** асоціюється з досяглістю, дозрілістю, а **-соко** — з рідиною, що знаходиться у клітинах, тканинах і порожнинах рослинного та тваринного світу, у контекстній ситуації набув меліоративного відтінку, вказуючи на те, що “дозріваючи, досягаючи стиглості” спіють кавуни. *Коли сльозині стало смішно, вона всміхнеться **срібносніжно**, спурхне сніжинкою із вій і збурить смішний сніговий* (І.Жиленко). У поетичному масиві оцінно-конотативний прислівник способу дії **срібносніжно** через те, що перша частина **срібно-** асоціюється з мелодійністю, дзвінкістю, а друга **-сніжно** — з чистотою, блиском, у контекстній ситуації набув меліоративного відтінку, вказуючи на те, як “мелодійно-дзвінко, радісно” всміхнеться сльоза.

5. Лексично-оказіональні прислівники з конотативним увиразненням, основи яких мотивуються назвами анатомічних, психологічних понять, психічних станів, якостей та властивостей. Досить продуктивно вживаються складні оцінно-конотативні прислівники: а) похідні від складних прикметників та іменників (**білозубо, богонатхненно, буйнобородо, вишневогубо, вишневоюно, волосожарно, гостротіло, зоронавстіж, колінопреклонно, кособоко, легкобоко, легкостопо, лицещоко, масногубо, наволоже-нооко, німопрмовисто, окомигно, пішкодьором, пішодралом, повновартісно, повнощоко, пружнотіло, рукотворно, світлооко, сволочозграино, солодкоперо, стожално, тонкоброво, тонкостанно, умизока**), б) утворені поєднанням слів (**болісно-нестерпно, брутално-триповерхово, буйно-гадно, вишнево-молодо, жадано-схвильовано, зухвало-придуркувато, лагідно-прохально, лоскітливо-непідкупно, ляжливо-піднесено, натхненно-схвильовано, нахабно-глузливо, незбагненно-незабутньо, ненаситно-стражденно, очком-бочком, погрозливо-люб'язно, претензійно-розкішно, примарливо-беззучно, примирливо-ніжно, прозоро-беззвучно, прощально-жовто, сердито-дизельно, сумно-пророчо, тасмично-насторожено, тяжко-гірко, фантомно-бентежливо, холодно-пошитиво, шиворіт-навиворіт**) тощо.

Слід зазначити, що оцінно-конотативні прислівники з новими значеннями і формами у контексті набувають образної емотивності без якої, безумовно, немає пошуку не тільки істини, а взагалі не уявляється наша життєдіяльність, тому що саме через внутрішні переживання виявляється настрій, поведінка, самопочуття, волевиявлення тощо. Емоційно-образно-оцінна лексика характеризує різні емоційно-вольові нахили й задає образно-емоційно-оцінну програму твору, який репрезентує ідіостиль митця, наприклад: *А на морськїм коні горить стогрив і розганяє пратуман лиману розвернутий кавун сонцевулку* у **зоронавстіж** линуць береги (В. Рябий). Оцінно-конотативний прислівник способу дії **зоронавстіж**, де перша частина слова **зоро-** асоціюється із здатністю бачити все навколо, а друга — **навстіж-** вказує на просторість, широчінь, у контекстній ситуації функціонує як позитивно виражений адвербіатив, що набув значення: “безмежно, неосяжно”; *Як **легкостопо** юною ходою Летиси до мене ти зі сновидінь. Серед усіх моїх тривога-болінь Тобою тішуєш завше молодю* (Я. Камінецький). Поетичний оцінно-конотативний прислівник способу дії **легкостопо**, в якому перша частина **легко-** асоціюється з незначною, невеликою вагою, а друга — **-стопо** — з нижньою частиною ноги, у контекстній ситуації функціонує як позитивно виражений адвербіатив, що має варіації: “безшумно, потихеньку”; *В кав'ярнях стигне кава. Столичний дух — галантний і чудний:*

Богонатхненно *творячи державу, Ми просим брата свого: “Не убивай!”* (Ю. Курташ-Карп). Оцінно-конотативний прислівник *богонатхненно*, де перша частина *бого-*асоціюється з величністю, святістю, яких набув творець, що створив світ, а друга *-натхненно* — з палкістю, сільним потягом до чогось, набувши в контексті емоційно-образного звучання, передає меліоративні відтінки значення: “керуючись у своїх діях Божими законами”, “надзвичайно піднесено”; *Підвівся тоді на всю залу лише один чоловік. Це був наймолодший з поміж нас, Олег. Оскільки за його спиною не було того, хто б міг його всадовити, він стояв і світлооко озирався. Йї зала, сидячи, очікувала* (Б. Жолдак). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *світлооко* через асоціативні реакції надає образного звучання тексту і як експресивно-емотивний дериват, указуючи на спосіб виконання дій чоловіка, характеризує його з позитивної точки зору, оскільки він “широ, по-доброму, із чистими помислами” озирався. *Та щоразу сонце знову усміхається тобі білозубо і заманливо, а ти ловиш його лагідні промені неголеною щогою і любиш увесь світ, бо почувашися непереможним* (В. Терлецький). Оцінно-конотативний прислівник способу дії *білозубо*, що утворився від прикметника *білозубий* — “який має дуже білі зуби” [5 (1: 183)], вживається на позначення позитивної образно-емотивної персоналіфікованої характеристики *усміхнення сонця*, синтезує спосіб локалізації дії: “яскраво, блискуче, радісно”.

Дуже яскраво в художньому стилі виявляють себе прислівники утворені поєднанням кількох слів, наприклад: *Вишнева гілка нависала, Вишнево-молодо* *цвіла. Дозволь добути із кресала Одвічну іскорку тепла* (М. Петренко). У поетичному уривку оцінно-конотативний прислівник способу дії *вишнево-молодо*, що утворився шляхом поєднання слів *вишнево* — “присл. до вишневий 2” [5 (1: 543)], а *вишневий 2*. — “Темно-червоний, кольору стиглої темної вишні” [5 (1: 543)] та *молодо* — “1. Як молодий. // Як у молодого. 2. З молодих років” [5 (4: 788)], у контекстній ситуації набуває позитивного звучання й емотивно-експресивно зображує “рясний, розкішний” період цвітіння. *Перехожих не стало, а поодинокі машини, здається, теж наїжачились від мокрого холоду і не звертають уваги на її підняту руку. Пропливла мимо начальствена “Волга” з трьома сімками в номері; сердито-дизельно гаркнув схожий на прапорщика в камуфляжі КраЗ; винувато пригнувшись до самої землі, проскочила набита людьми і клунками “Таврія”* (С. Синюк). Негативно виражений оцінно-конотативний прислівник способу дії *сердито-дизельно*, що утворився шляхом складання двох слів, де *сердито* тлумачиться як — “присл. до сердитий 2, 3” [5 (9: 133)], а *сердитий* — “2. Який сердиться на кого-, що-небудь, який перебуває у стані гніву, роздратування; гнівний. // у знач. ім. Гнівна людина. // Який виражає гнів, роздратування (про очі, обличчя і т.ін). // Вчинений, зроблений у стані гніву, роздратування. // Викликаний, пройнятий гнівом, роздратуванням. 3. перен. Дуже великої сили прояву (про мороз, вітер і т.ін.). // розм. Який спричиняє подразнення; їдкий, міцний” [5 (9: 132)] та *дизельно*, що утворився від слова *дизельний* — “прикм. до дизель. // Який приводиться в дію за допомогою дизеля” [5 (2: 274)], де *дизель* — “двигун внутрішнього згорання важкого палива, яке займається від стискування” [5 (2: 274)], у контекстній ситуації емотивно-експресивно характеризує спосіб самовираження людини: “невдоволено, роздратовано”.

Отже, проаналізувавши складні лексично okazіональні прислівники з конотативним увиразненням, можна стверджувати, що їх семантичні можливості розкриваються за допомогою контекстних ситуацій, асоціацій та контекстних поширювачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 224 с.
2. Колоїз Ж. В. Українська окказіональна деривація: монографія / Ж. В. Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 311 с.
3. Мова наша — українська: навчально-методичний посібник для учителя / Л. І. Мацько, О. М. Семенов, Н. Б. Голуб та інші / За ред. Л. І. Мацько. — К.: Богданова А. М. — 2011. — 512 с.
4. Сербенська О. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа / О. Сербенська // 125 років Наукового товариства ім. Т. Шевченка: зб. наук. праць і матеріалів. — Львів, 2001. — С. 158–177.
5. Словник української мови: В 11 т. / Голов. ред. Білодід І. К. — К.: Наукова думка, 1970–1980.

Мироненко О., канд. філол. наук, ст. преподаватель
Херсонский государственный университет, Херсон

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЛОЖНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИ ОККАЗИОНАЛЬНЫХ НАРЕЧИЙ С КОННОТАТИВНОЙ ВЫРАЖЕННОСТЬЮ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье рассматриваются сложные лексически окказиональные наречия с коннотативной выраженностью, анализируется их семантический потенциал.

Ключевые слова: сложные лексически окказиональные наречия, коннотация, семантика, художественная литература.

Mironenko O., Ph.D., senior lecturer
Kherson state university, Kherson

THE PECULIARITIES OF THE COMPOUND LEXICALLY OCCASIONAL ADVERBS FUNCTIONING WITH THE CONNOTATIVE MEANING IN FICTION

The article deals with the compound lexically occasional adverbs with connotative meaning. Their semantic potential is analyzed.

Key words: compound lexically occasional adverbs, connotation, semantic, the fiction.